

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2013

Szakmai lektorok:

Bagi Zsolt
Dóla Mónika
Halmi Tamás
Jankovits László
Milbacher Róbert
Orbán Jolán
Pap Balázs
Pete Krisztián
Szolláth Dávid
Takáts József

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0029 Tudományos képzés
műhelyeinek támogatása a Pécsi Tudományegyetemen nevére pályázat
keretében jelent meg.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

SZÉCHENYI TERV

Felelős kiadó:
Bagi Zsolt

Szerkesztők:
Ágoston Zoltán, Görföl Balázs, Mohácsi Balázs, Németh Dániel,
Schelhammer Zsófi, Szolláth Dávid

Borítóterv:
Zsupos Norbert
A borító Gerhard Richter *Eule* című festménye részletének
felhasználásával készült.

Tördelés:
Kiss Tibor Noé

ISSN: 2061-4926
© A szerzők, 2013
© A szerkesztők, 2013
Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Görföl Balázs: Előszó	7
Schelhammer Zsófi: „Szilágyi Mihály Hagymási kezét elcsapá bokában”. Egy XVI. századi história szerkezeti kérdéseiről	11
Etlinger Mihály: Bogáti Fazakas Miklós zsoltárparafrázisai és a gyülekezeti hagyomány	23
Jaksa Csaba: A tragikum és a <i>Rozgonyiné</i> . A ballada műfaji kérdései	35
Bozsoki Petra: Átrajzolt balladahősök. Arany-balladák újraolvasása Zichy Mihály illusztrációinak tükrében	45
Kiss Georgina: Objektivitás és versfotográfia. Szöveg és kép viszonya Szabó T. Anna első köteteiben	55
Mohácsi Balázs: Egy kötetnyi versszak. Krusovszky Dénes <i>Elromlani milyen</i> című kötetéről – egy szöveghely apropóján	67
Vilmos Eszter: „Nyálás, nyúlós azúr”. A lírafordítás modern hagyományai magyar Részeg hajó-fordítások tükrében	79
Branczeiz Anna: Hungarológiai széljegyzetek az <i>Erőltetett menet</i> egyik angol nyelvű fordításának margójára	93
Szakál Kata: „Pinokkió mi vagyunk!”. Carlo Collodi regényétől a XXI. századi képregényig	103
Venczeli József: Az implicit és explicit performatív mondatok jelentésazonosságáról	113
Bárdos Dániel: A reprezentációk memetikai megközelítésének védelmében	123
Kovács László: A sartre-i reflexió (<i>Az ego transzcendenciája és A lét és a semmi</i> alapján)	137

Az implicit és explicit performatív mondatok jelentésazonosságáról

I. Austin elmélete és a jelentésazonosság elve

J. L. Austin a beszédaktus-elmélet létrehozásakor a deskriptív fallácia ellen szándékozott fellépni. A deskriptív fallácia az a tévhit, miszerint a nyelv egyetlen funkciója, hogy ténymegállapításokat tegyen, illetve leírásokat adjon a világ pillanatnyi állásáról. Az ilyen leíró vagy konstatív mondatok fő jellegzetessége, hogy vagy igazak, vagy hamisak, azaz rendelkeznek valamilyen igazságértékkel. Austin azonban felhívja figyelmünket egy, a fentitől eltérő kategóriára, a performatív mondatokra. A performatív mondatok jellemzően nem tesznek megállapításokat a világról, és nem is rendelkezhetnek igazságértékkel. Ehelyett a beszélő valamilyen cselekvést hajt végre segítségükkel, és a cselekvés sikerességének függvényében boldogultnak vagy boldogulatlanak tekintjük őket.¹ A megnyilatkozások ezen felosztását Austin speciális beszédaktus-elméleteként emlegetjük. A *Tetten ért szavak*² című – egy 1955-ös előadásorozat alapján szerkesztett és posztumusz kiadott – kötet végére Austin szakít a speciális elmélet konstatív-performatív felosztásával, miután felfedezi, hogy valójában minden megnyilatkozás rendelkezik performatív tulajdonságokkal. Az új felosztás – az általános elmélet – lokúciós, illokúciós és perlokúciós aktusokat különböztet meg, melyek minden megnyilatkozásnál egyidejűleg jelen vannak.³ Lássunk egy egyszerű példát:

¹ AUSTIN, John L.: „Performative-Constative”, in: SEARLE, John R.: *The philosophy of language*, Oxford University Press, 1971, 13-22.

² AUSTIN, John L.: *Tetten ért szavak*, Akadémiai, Bp., 1990.

³ Ebben a cikkben elsősorban a lokúciós és illokúciós aktusokra koncentrálok. Egy lokúciós aktus végrehajtása *eo ipso* egy illokúciós aktus végrehajtása is, a perlokúciós aktusokat viszont nem tekintjük ilyen közelinek, és jelen írás témáját tekintve nem is lényegesek.

„Figyelmeztetek, hogy Polonius a függöny mögé rejtőzött.”

A lokúciós aktust „valami mondásaként”, azaz a tulajdonképpeni jelentés közvetítéseként definiálja, és kifejtése során három további elemre: fonetikus, fatikus és rétikus aktusokra osztja fel. A fonetikus aktus bizonyos zajok, például a [cs] hang kibocsátásának aktusa. A fatikus aktus a következő lépés a jelentésteliség felé, bizonyos hangsorok vagy szavak kibocsátását jelenti, amelyek vagy ténylegesen egy adott szókincshez tartoznak, vagy ahhoz tartozónak látszanak. Például ha egy kiváló hangutánzó képességgel rendelkező lantfarkú madár emberi szavaktól megkülönböztethetetlen hangsorokat ejtene ki, biztosak lehetnénk benne, hogy azok nem rendelkeznek azzal a jelentéssel, amellyel egy ember ejthetné ki őket, de ezek ettől még jól formált fatikus aktusok. Ebbe a kategóriába tartozik az is, amikor valaki egy általa nem ismert nyelven próbál megszólalni. A szavak rendelkeznek valamilyen jelentéssel a nyelv valódi beszélői számára, de a beszélő e nélkül ejti ki őket. A fatikus aktus tárgyát fémának nevezzük. A rétikus aktus a fatikussal szemben egy féma kiejtése, de már többé-kevésbé határozott értelemmel és jelöllettel, azaz jelentéssel.⁴A három részaktus tehát szorosan összefügg, de nem következményei egymásnak. A rétikus aktus funkciójából adódóan a lokúciós aktust a szakirodalom gyakran összemossa a jelentéssel, de valójában mindhárom részaktus szükséges feltétele a sikeres lokúciós aktus végrehajtásának.

Az illokúciós aktus egy bizonyos illokúciós erő közvetítése egy lokúciós aktus végrehajtása közben. Az illokúciós erő mibenléte attól függ, hogy milyen cselekvést hajtunk végre a mondat kimondásával. Ez jelen esetben egy figyelmeztetés, de lehetne például kérdés, engedélyezés, köszönetnyilvánítás és még számtalan más.

A perlokúciós aktusokat a hallgatókra kifejtett hatás vagy a belőlük kiváltott reakció határozza meg. A beszélő megnyilatkozása például kiválthat egy hallgatóból meglepetést, rémületet, megszeppenést, megkönnyebbülést vagy bármi más hasonlót, függetlenül a beszélő szándékától.

A fenti példamondatban szereplő „figyelmeztetek” ige egy egyértelműen elkülöníthető performatív vagy illokúciós ige. Ez

⁴ Austin a jelentést az értelem és jelöllet (eredetileg: sense and reference) együtteseként definiálja, de műveiben nem fejt ki, hogy a fregei kifejezéseket pontosan milyen interpretáció szerint kellene értelmeznünk.

alapján határozzuk meg a mondat illokúciós erejét mint figyelmeztetést. Az ilyen ígét tartalmazó mondatokat a továbbiakban explicit beszédaktusnak fogom nevezni. Azonban nem mindig ilyen egyszerű a helyzet. Valós szituációkban ugyanis hajlamosak vagyunk elhagyni az illokúciós ígét. Ez elsősre életszerűbbnek is hat, azonban a mondat pontos erejét illetően bizonytalanságot okozhat. Például egy olyan egyszavas felszólító mondat esetében, mint a „Menj!”, nem feltétlenül tudjuk, hogy kérésről, parancsról, engedélyezésről vagy bármi másról van-e szó. Az olyan mondatokat, melyekből hiányzik az illokúciós ige, implicit beszédaktusoknak nevezzük.

Austin elképzelése szerint az első nyelvek főleg ilyen vagy még egyszerűbb megnyilatkozásokból álltak, az explicit illokúciós igék használata pedig a nyelv fejlődésének egy késői szakaszára tehető. A primitívebb nyelvekben a kontextus és az alárendelt más struktúrák felelnek a mondat erejének egyértelműsítéséért. Ilyen lehet az igemód, a hangsúly, a határozói szerkezetek, a kötőszavak vagy a megnyilatkozást kísérő gesztusok.⁵ Az általános beszédaktus-elmélet szerint tehát az implicit mondatok ugyanúgy rendelkeznek illokúciós erővel, mint az explicit változataik, sőt minden implicit beszédaktust át lehet alakítani explicitté az illokúciós ige beillesztésével. A mondat jelentését nem befolyásolja, hogy jelen van-e benne az explicit illokúciós ige, vagy sem. Eszerint például a „Figyelmeztetek, hogy Polonius a függöny mögé rejtőzött.” mondat jelentése megegyezik a „Polonius a függöny mögé rejtőzött.” mondatéval. Pusztán annyiban különböznek egymástól, hogy az elsőben expliciten megjelenik az illokúciós erő, míg a másodikban nem. Ez a jelentésazonosság elve.

Miután Austin szakít a speciális elmélettel, elkötelezi magát amellet, hogy minden megnyilatkozás performatív. Ezt a gondolatot támogatja az implicit és explicit formák közötti átalakíthatóság garanciája is. A jelentésazonosság elve valójában nem is egy kimondott elv, hanem ennek a garanciának a következménye. Austin arról akart biztosítani, hogy a performativitás, az illokúciós erő akkor is jelen van a mondatban, ha nem jelzi külön ige. Ezzel egyidejűleg azonban elfogadja, hogy mivel az illokúciós ige egyetlen funkciója az erő explikációja, az ige jelenléte vagy hiánya nincs befolyással a mondat jelentésére, ez pedig ellenvetések sorát zúdítja elméletére.

⁵ AUSTIN: *Tetten ért szavak*, i. m., 84-88.

A következő részekben a legfontosabb kritikákat mutatom be, és amellet fogok érvelni, hogy a jelentésazonosság elve a megmentésére irányuló próbálkozások ellenére sem tartható, és egy problémamentesen működő beszédaktus-elmélet létrehozása érdekében feltétlenül ki kell iktatnunk.

II. Cohen ellenvetései: Van-e jelentése az illokúciós erő-indikátornak?

L. J. Cohen szerint Austin eddigi állításai alapján csábító volna azt feltételeznünk, hogy a mondat jelentése egyedül a „hogy”-os mellékmondatban van. Ebben az esetben érthető lenne, hogy az illokúciós ige jelenléte irreleváns a mondat jelentésére nézve, viszont az illokúciós ígét tartalmazó tagmondatnak⁶ nem lehetne semmiféle jelentése. Bár ez biztosítaná a jelentésazonosság helyességét, sajnos több okból is elfogadhatatlannak tűnik.⁷

Először is azért, mert ha önmagában vizsgáljuk az illokúciós ígét tartalmazó tagmondat alkotórészeit, egyenként mindegyik rendelkezik önálló jelentéssel. Továbbá, Austin saját terminológiájával élve, önálló fonetikus és fatikus elemek. Mivel a lokúciós aktust, azaz a jelentést közvetítő aspektust éppen ezek alapján határoztuk meg, a jelentésnek meg kell változnia, ha az illokúciós erő-indikátort hozzátesszük egy másik mondathoz. Az illokúciós erő-indikátor jelentésnélkülisége ellen szól ezen felül, hogy az olyan önálló performatív megnyilatkozásoknak, mint „Tiltakozom!” vagy „Köszönöm!”, szintén rendelkeznie kell jelentéssel. A csábítónak nevezett nézet szerint azonban a „hogy”-os mellékmondat kiegészített változataik semmilyen módon nem járulnak hozzá jelentésükhöz. Tehát ezeknek az önmagukban értelmes elemeknek is el kellene veszíteniük jelentésüket, amint egy mellékmondat egészülnek ki. Ez az ellentmondás arra kényszerít, hogy elveszük az illokúciós erő-indikátor jelentésnélküliségének csábító nézetét, és más megoldás után nézzünk.

⁶ John Searle terminológiája alapján illokúciós erő-indikátornak nevezem azt a szerkezetet – jellemzően az első tagmondat –, amely tartalmazza az explicit illokúciós ígét és az illokúciós erőért felelős esetleges egyéb elemeket.

⁷ COHEN, L. Jonathan: „Do illocutionary forces exist?”, *The Philosophical Quarterly*, 1964/14, 118-137., 120-125.

Meg kell tehát vizsgálnunk, milyen következményekkel jár, ha az illokúciós erő-indikátornak van jelentése, és az részt is vesz a teljes mondat jelentésének kialakításában. Mielőtt azonban ilyen irányt venne vizsgálódásunk, emlékezzünk vissza, hogy az általános beszédaktus-elmélet szerint minden lokúciós aktus végrehajtása *eo ipso* egy illokúciós aktus végrehajtása is.

Hogyha minden lokúciós aktus egyben illokúciós aktus is volna, azaz a jelentés és az illokúciós erő mindig együtt járna, akkor miféle lokúciós aktus lenne elkülöníthető az olyan megnyilatkozásokból, amelyek pusztán egy önálló illokúciós igéből állnak? Pontosan tudjuk, mi a „Köszönöm!” mondat ereje, mivel más sincs benne, csak egy illokúciós ige. Viszont pontosan meg tudjuk mondani azt is, mi a jelentése: az, hogy köszönöm. Cohen azt sugallja, hogy ha az illokúciós igét tartalmazó tagmondat hozzájárul a jelentéshez, akkor valójában az illokúciós erő semmiben sem különbözik a jelentés azon részétől, amelyet ez a mondatrész közvetít. Megoldása szerint az illokúciós erőt a mondat jelentésétől sehogyan nem különíthetjük el, mivel a kettő ugyanaz. Pontosabban a mondatoknak csak jelentése van, és az felelős minden olyan jelenségért, amelyet Austin az illokúciós erők kategóriájával kíván megmagyarázni.⁸

A sikeresen végrehajtott lokúciós aktus – ami a rétikus részaktus által a jelentést hordozza – már önmagában elegendő a cselekvés pontos céljának meghatározására. Az illokúciós igék jelenléte vagy hiánya ettől még ugyanolyan jelentős kérdés marad, ha nem lesz jelentősebb, de fontos, hogy az illokúciós erőre többé ne tekintsünk a mondat önálló részeként, hanem a jelentés terminusaiban tárgyaljuk. Cohen tehát csak formálisan eliminálná az illokúciós erőt, funkcióját valójában a lokúciós aktusokra és ezzel a jelentésre ruházná. A performatív előtag, avagy illokúciós erő-indikátor jelentésnélkülisége ellen való érvelése így is kielégítő. Ha pedig az illokúciós erő-indikátor hatással van a jelentésre, akkor a jelentésazonosság elve nem lehet helyes, hiszen egy mondat illokúciós erő-indikátorral való kiegészítése vagy attól való megfosztása mindig eltérő jelentésű mondatokat eredményez.

John Searle-nek, akit Austin utódjának tekintünk a beszédaktus-elmélet tökéletesítésében, szintén akadtak kritikus gondolatai Austin hármass felosztásával kapcsolatban. Ő azonban az illokúciós aktusok reformja helyett a lokúciós aktusokat eliminálná, a beszédak-

⁸ COHEN: i. m., 125.

tusok elemzésére pedig az illokúciós erők és propozicionális tartalmak megkülönböztetését javasolja. A III. szakaszban megpróbálom feltárni, milyen viszonyban vannak Searle beszédaktus-elméletre vonatkozó nézetei a jelentésazonosság elvével.

III. Próbálkozás a jelentésazonosság megmentésére: Searle pszichologizáló megközelítése

John Searle átfogó Austin-kritikájának egy fontos részlete szintén érinti a jelentésazonosság kérdését. Bár érvelésében nem mondja ki egyértelműen a jelentésazonossággal kapcsolatos nézeteit, elsöre mégis úgy tűnik, minél nagyobb mértékben szeretné megóvni az eredeti, austini gondolatokat.

Erre enged következtetni, hogy Searle beszédaktus-elméletének központi eleme egy grice-iánus alapokon nyugvó jelentéselmélet, melynek lényege, hogy a hallgató azáltal érti meg a beszélő mondatának jelentését, hogy felismeri szándékát az adott jelentés átadására, méghozzá az illokúciós erőket szabályozó konvenciók alapján, amelyek jelen vannak a beszélő megnyilatkozásában.⁹ Azzal, hogy az illokúciós erőket irányító konvenciókhoz köti a jelentés átvitelét, megmenti az elméletet az eredeti grice-i megközelítést érő kritikától, miszerint a mondat beszélői jelentése semmilyen összefüggésben nincs a hagyományos mondatjelentéssel, és így bármilyen mondat kimondásával kifejezhetünk bármilyen jelentést, ami a kommunikáció lehetetlenné válásához vezetne.

A beszélő által közölni szándékozott mondat jelentése csak akkor adódott át, ha a hallgató felfogta a beszélő szándékát. Ez teret enged a jelentésazonosság lehetőségének, mert látszólag semmi nem zárja ki, hogy a beszélő mindig rendelkezzen egy határozott szándékkal implicit megnyilatkozásai megtételekor, amely alapján mondatát át lehetne alakítani explicit formába.

Ehhez kapcsolódik szorosan a kifejezhetőség elve, amely szerint bármilyen esetben, ha megnyilatkozást akarunk tenni F erővel, lehetséges olyan mondatot alkotni, melynek jelentése pontosan kifejezi F erőt – azaz ha szándékozhatom F erőt közvetíteni, akkor ezt

⁹ SEARLE, John R.: „What is a Speech Act?”, in: SEARLE, John R.: *The philosophy of language*, Oxford University Press, 1971, 39-53., 44-46. SEARLE, John R.: *Beszédaktusok – nyelvfilozófiai tanulmány*, Gondolat, Bp., 2009, 55-63.

kifejezhetem szavakkal is.¹⁰ Ez azt jelenti, hogy ha szeretnék kiejteni egy mondatot, és van valamilyen szándékom ezzel, akkor lehetőségem van a szándékomat szavakba önteni és egyértelműen kifejezni egy illokúciós erő-indikátor formájában. De lehetőségem van arra is, hogy ezt ne tegyem meg, és a mondatot homályosabb, implicit formában ejtsem ki. Ez a lehetőség elmosza a határokat, és megteremti az átjárást implicit és explicit forma közt, ezzel a jelentésazonosság elvét támogatva.

Ez a megközelítés az implicit beszédaktusok illokúciós erőit homályosnak mutatja ugyan, de arra utal, hogy többé-kevésbé határozottan jelen vannak akkor is, mikor a beszélő nem egyértelműsíti őket. A jelentésazonosságot implicit és explicit megnyilatkozás között tehát csak egyfajta pszichologizálás árán tarthatjuk fent. Azaz feltételeznünk kell, hogy a beszélő értette valahogy a mondatot, és hogy ennek szándékolt jelentése megegyezik azzal a jelentéssel, amellyel a mondat akkor rendelkezne, ha a beszélő explicit megnyilatkozást tett volna. Ekkor azonban számolnunk kell azzal a nehézséggel, hogy mivel a beszélő szándékát explikáló illokúciós ige soha nem került kimondásra, így nincs is lehetőségünk összevetni az implicit és az explicit verziót.

Searle következő érvelése további kellemetlen következményeket von maga után a jelentésazonosságra nézve. Először is felhívja a figyelmünket arra a tényre, hogy az explicit beszédaktusok a jelenlévő illokúciós ige jelentése által determinálják a megnyilatkozás illokúciós erejét. Tehát a lokúciós aktus végrehajtásával, azaz pusztán a jelentés közvetítésével egy illokúciós aktust is végrehajtottunk. Ezek szerint az ilyen mondatokra nem alkalmazható kielégítően az általános beszédaktus-elmélet hármas felosztása. Azonban nem csak az explicit megnyilatkozásokat érinti ez a probléma.

Austin szerint minden mondat jelentése meghatároz egy megfelelő indirekt beszédmódot (*oratio obliqua*), amellyel beszámolhatunk az adott megnyilatkozásról mint rétikus aktusról. A fatikus aktusokat viszont egyenes módon idézzük (*oratio recta*).¹¹ Ha a beszélő például ki akar küldeni valakit egy szobából, akkor megnyilatkozásáról mint fatikus aktusról úgy számolhatunk be: „Azt mondta: »Menj ki!«”. Míg ugyanezt a megnyilatkozást mint rétikus aktust így írhatjuk le: „Azt mondta, hogy menj ki”.

¹⁰ SEARLE: i. m., 31-33.

¹¹ AUSTIN: *Tetten ért szavak*, i. m., 113.

A jelentésbe mindenképp beletartozik az igemód. Ez pedig előírja nekünk, hogyan beszélhetünk magáról a mondatról. Például ha az eredeti megnyilatkozás egy kijelentő mondat, a beszámoló így fog kezdődni: „Azt mondta, hogy...”, míg egy kérdő mondat esetében a beszámoló „Azt kérdezte...” kezdetű lesz.

Szembevetendő, hogy a rétikus aktusokról szóló indirekt beszámolók egytől egyig illokúciós igéket tartalmaznak. Ezek alapján, mivel minden megnyilatkozásnak van módja, levonhatjuk a következtetést, hogy nincsenek „erő-független” megnyilatkozások, mert az igemód már önmagában utal egy illokúciós erőre.¹²

Austin tehát a rétikus aktusok meghatározásakor egyértelműen illokúciós aktusokként írta le őket. Ráadásul az eddig elmondottak alapján nem is lehetséges, hogy egy rétikus aktusról szóló indirekt beszámoló ne legyen egyúttal beszámoló egy illokúciós aktusról. Viszont ha minden rétikus aktus – és ezzel lokúciós aktus – egyben illokúciós aktus is, akkor le kell vonnunk a következtetést, hogy tisztán elkülöníthető lokúciós aktusok nem is léteznek.¹³

Amint láttuk, Searle nem a jelentésazonosság elvének támogatása céljából mondta ki az erősemlegesség lehetetlenségét, hanem hogy segítségével kiiktathassa a lokúciós aktusokat. Az implicit beszédaktusoknak – például az igemód alapján – feltétlenül tulajdonítható illokúciós erők a legtöbb esetben nem lehetnek azonosak az explicit formák illokúciós erejével, egyszerűen azért, mert túl általánosak, és a beszélőknek a mindennapi helyzetekben határozottabb szándékaik vannak megnyilatkozásaikkal. A javított griceánus jelentéselmélet alapján az implicit mondatok illokúciós erejét a beszélő szándékától függőként határoztuk meg. Ebből nemcsak az fog következni, hogy az implicit mondatoknak nyelvtani meghatározottságuk alapján tulajdonítható illokúciós erők nehezen egyeztethetők a hipotetikus explicit formák erejével, hanem az is, hogy egy megnyilatkozásnak többféle illokúciós erőt is tulajdoníthatunk, ami szintén a jelentésazonosság ellen szól.

A lokúciós-illokúciós felosztás tehát abban a formában, amelyben Austin bemutatta, nem működik kielégítően. Helyette Searle új

¹² A jelenséget, miszerint minden mondat tartalmaz valamilyen elemet, amely meghatározza a – többé vagy kevésbé határozott – illokúciós erejét, a továbbiakban az „erősemlegesség lehetetlenségének elve”-ként fogom megnevezni.

¹³ SEARLE, John R.: „Austin on Locutionary and Illocutionary Acts”, *The Philosophical Review*, 1968/77, 405-424., 410-413.

felosztást kínál, melyben illokúciós aktust és propozicionális aktust különböztet meg. Searle szerint Austin a lokúciós aktuson az aktus tartalmát (mint propozíciót) érthette, és ettől meg kell különböztetni az erőt. Bemutatja, hogy egy adott – erőtlől független – p propozicionális tartalom különböző erőkkel jelenhet meg, és a lokúciós aktustól eltérően jól elkülöníthető a mondaton belül. Persze a propozicionális aktus sem hajtható végre önmagában, anélkül, hogy egyidejűleg végrehajtanánk valamilyen illokúciós aktust is, de meg tudjuk ragadni mint erő-semleges elemet, így mentesül a lokúciós aktust sikeresen célzó ellenvetésektől.¹⁴

IV. A próbálkozás eredménye és a fentiek következményei

De nem kerültünk-e ezzel vissza a Cohen által kritizált nézethez, ahol a jelentést kizárólag az illokúciós erő-indikátortól független elemek hordozzák? Ha Cohen ellenvetését alkalmazzuk a searle-i elméletre, akkor a jelentés kizárólag a propozicionális tartalomban lenne, és az illokúciós erő-indikátornak nem lenne szerepe a jelentésben. Azonban a lokúciós aktusok eliminálásának következtében létrejött új rendszerezés¹⁵ egyik eredménye, hogy az illokúciós erő közvetítése a jelentés funkciója lett.¹⁶ Tehát Searle elmélete az illokúciós erőt a jelentés részeként kezeli. Így ha különböző illokúciós igékkel/erő-indikátorokkal egészítünk ki egy propozicionális tartalmat, különböző jelentésű mondatokat kapunk. Ezzel a lépéssel nemcsak kizárjuk az illokúciós erő-indikátorok jelentésnélküliségét, ahogy korábban Cohen tette, de elismerjük, hogy ugyanakkora jelentőségük van a teljes mondatjelentés kialakításában, mint a propozicionális tartalmaknak. Tehát szó sincs az utóbbiak kizárólagosságáról.

Searle grice-iánus jelentéselmélete alapján a beszélő által közölni szándékozott mondat jelentése csak akkor adódott át, ha a hallgató felfogta a beszélő szándékát. Ezt gyakran sikerül elérni egy implicit formában végrehajtott beszédaktussal is, pusztán a kontextuális információkra hagyatkozva. Akadnak azonban bonyolultabb szituációk, amelyekben a kontextuális információ nem kielégítő, és

¹⁴ SEARLE: „Austin on Locutionary and Illocutionary Acts”, i. m., 420-421.

¹⁵ SEARLE: i. m., 424.

¹⁶ SEARLE: i. m., 417.

a hallottak alapján nem tudjuk biztosan megmondani, mi lehetett a beszélő szándéka.

A feltételezés, hogy a beszélő által ténylegesen kimondott implicit mondat jelentése minden esetben megegyezik az eredeti szándéka által determinált jelentéssel, rengeteg félreértésnek enged teret. A kontextus és az illokúciós erőre utaló egyéb – az illokúciós igénél primitívebb – struktúrák¹⁷ túl sok lehetőséget adnak. Pedig a jelentésazonosság igazolásához szükséges lenne, hogy meg tudjuk határozni pontosan azt az illokúciós erőt, amely a beszélő szándéka által adott. Ha a beszélő megnyilatkozását kérésnek veszem, pedig parancsnak szánta, akkor a kettőnk közti kommunikáció sikertelen volt. A jelentésazonosság elve tehát csak akkor működik biztosan, ha a beszélő implicit formában kiejtett mondatát egyedül úgy érthetnénk, ahogy akkor érthettük volna, ha explicit formában mondja ki. Ekkor biztosak lehetnénk benne, hogy az implicit forma jelentése megegyezik az explicit formáéval. Erre viszont nincs lehetőség, mert a beszélő nem specifikálta, hogy mi a szándéka a megnyilatkozással. Searle pszichologizáló érvelése tehát képtelen igazolni a jelentésazonosságot, és ezért el kell vetnünk.

Mindkét kritika kapcsán elfogadtuk, hogy az illokúciós erő közvetítése a jelentés funkciója. A kontextuális információ és egyéb primitív erőjelző struktúrák azonban nem működnek kifogástalanul. Nem feltételezhetünk egy konkrét szándékolt erőt, amelyre az implicit formában kiejtett mondat minden esetben visszavezethető, mert a kontextuális információra való hivatkozás ennek biztosítására nem elegendő. A felmerülő kommunikációs zavarok elkerülése érdekében az illokúciós erőt a mondat ténylegesen jelenlévő és jelentéssel rendelkező elemei alapján kellene meghatároznunk, nem pedig bizonytalan jelentéselemekből és feltételezett szándékokból kikövetkeztetni. Az implicit beszédaktusokra pedig, mivel nem tudunk általános módszert adni illokúciós erejük meghatározására, érdemes volna úgy tekinteni, mint meghatározatlan erejűekre.

A fenti szakaszok értelmében, mivel az illokúciós erő-indikátorok jelentésnélküliségét kizártuk, Searle pszichologizáló megoldása pedig sok esetben félreértésekhez vezet, ami egy általános érvényű elmélet esetében megengedhetetlen, úgy látszik, nincs más választásunk, mint elvetni a jelentésazonosság elvét.

¹⁷ Ld.: 5. lábjegyzet.